

MAANPUOLUSTUSKORKEAKOULU

OPERAATIO TONAVA: TŠEKKOSLOVAKIAN MIEHITYSOPERAATIO 1968

Kandidaatintutkielma

Kadetti Joni Liimatainen

Jääkäriopintosuunta

93. Kadettikurssi

Huhtikuu 2009

MAANPUOLUSTUSKORKEAKOULU

Kurssi	Linja
93. Kadettikurssi	Jääkäriopintosuunta
Tekijä	
Kadetti Joni Liimatainen	
Työn nimi	
Operaatio Tonava: Tšekkoslovakian miehitysoperaatio 1968	
Oppiaine, johon työ liittyy	Säilytyspaikka
Sotahistoria	Kurssikirjasto (MPKK)
Aika: Huhtikuu 2009	Tekstisivuja: 21 Liitesivuja: 4
<p>Tiivistelmä: Tšekkoslovakian miehitys vuonna 1968 oli merkittävä Euroopan turvallisuus -ja puolustuspoliittisia rakenteita koetellut tapahtuma. Tammikuussa 1968 Tšekkoslovakian valtion politiikan muutettua suuntaansa kommunistisesta järjestelmästä liberaalimpaan suuntaan johti se erimielisyyksiin Neuvostoliiton johtaman Varsovan liiton sisällä. Tšekkoslovakian tilanne pyrittiin ratkaisemaan erilaisin neuvotteluin kevään ja kesän 1968 aikana, mutta ratkaisua ei saatu aikaan. Neuvostoliitto suunnitteli jo tässä vaiheessa miehitysoperaatiota tilanteen ratkaisemiseksi. Ennen miehitysoperaatiota Neuvostoliitto painosti Tšekkoslovakiaa suurien sotaharjoitusten, verhoiltujen uhkausten sekä tiedotusvälineiden avulla. Tilanne kärjistyi lopulta siihen, että Tšekkoslovakian miehittivät viisi sen liittolaismaata 20–21. elokuuta 1968.</p> <p>Miehitysoperaatio oli erityisen kiinnostava sen vuoksi, että se toteutettiin lähes ennennäkemättömällä nopeudella ja erittäin suurella voimalla. Neuvostoliitto onnistui toteuttamaan operaation käytännössä tappioitta, ja operaatio sujui täysin suunnitelmien mukaisesti. Operaatiota onkin jälkepäin kutsuttu ”kaappaushyökkäykseksi”. Miehitysoperaation jälkeen Tšekkoslovakiaan jäi pysyvästi neuvostodivisioonia, ja maa palasi takaisin Prahan kevättä edeltäneeseen vanhoilliseen politiikkaan. Niin kutsutun ”normalisoinnin” aikana kaikki uudistukset purettiin vähitellen. Neuvostojoukot olivat maassa aina Neuvostoliiton romahtamiseen asti.</p> <p>Miehitysoperaation poliittista puolta ja kriisin yleistapahtumia on tutkittu runsaasti kirjallisuudessa ja lehtiartikkeleissa, mutta itse miehitysoperaation sotilaallista puolta on tutkittu melko vähän.</p> <p>Tutkielmassa tarkastellaan Tšekkoslovakian miehitysoperaatiota 20-21.elokuuta 1968, painopisteenä operaation toteutustapa, siihen käytetyt eri puolustushaarojen ja aselajien joukot sekä niiden suuntautuminen. Itse miehitysoperaation tarkastelun ohella tarkastellaan myös operaation loppuasetelmaa ja jälkiseurauksia.</p> <p>Tutkimustyö on tehty perehtymällä useisiin eri lähteisiin, analysoimalla sekä vertailemalla näiden tarjoamaa informaatiota keskenään. Lopputuloksena on näistä tehty synteesi.</p>	
<p>Avainsanat Tšekkoslovakia, Varsovan liitto, Prahan kevät, strategia, painostus, politiikka, sotilasoperaatio, Brezhnevin oppi, kylmä sota, 1968</p>	

OPERAATIO TONAVA:
TŠEKKOSLOVAKIAN MIEHITYSOPERAATIO 1968

SISÄLLYSLUETTELO

1. JOHDANTO	4
1.1 Tutkimuksen taustaa ja tutkimusongelma.....	4
1.2 Tutkimuksen lähteistö, rajaus ja tutkimusmenetelmä	5
1.3 Käsitteitä ja määritelmiä	6
2. HISTORIAA JA TAUSTAA KRIISIN ESKALOITUMISELLE	7
2.1 Tšekkoslovakian muodostuminen, sijainti ja lähihistorian käännekohdat	7
2.2 ”Prahan kevät”: Miehitysoperaatiota edeltänyt aika	9
2.3 Painostus ja propaganda.....	12
3. MIEHITYSOPERAATIO JA SEN SEURAUKSET.....	13
3.1 Ilmavoimat ja maahanlaskujoukot	13
3.2 Maavoimat.....	15
3.3 Vastarinta ja osapuolten tappiot	18
3.4 Miehitysoperaation oikeutus ja nukkehallituksen muodostamisyritys	19
3.5 Miehitysoperaation loppuasetelma ja seuraukset.....	21
4. JOHTOPÄÄTÖKSET	22
5. LIITTEET	25
LIITE 1.....	25
LIITE 2.....	26
LIITE 3.....	27
LIITE 4.....	28
6. LÄHTEET:.....	29

OPERAATIO TONAVA:

TŠEKKOSLOVAKIAN MIEHITYSOPERAATIO 1968

1. JOHDANTO

1.1 Tutkimuksen taustaa ja tutkimusongelma

1968 Tšekkoslovakian valtion muutettua poliittista suuntaansa kommunistisesta järjestelmästä liberaalimpaan suuntaan johti se erimielisyyksiin Neuvostoliiton johtaman Varsovan liiton sisällä. Tilanne kärjistyi lopulta siihen, että Tšekkoslovakian miehittivät viisi sen liittolaismaata Neuvostoliiton johtamalla miehitysoperaatiolla 20 – 21. elokuuta vuonna 1968. Tšekkoslovakia oli tuolloin osa vuonna 1955 perustettua Varsovan liittoa. Ulkopuolisille tarkkailijoille oli melko yllättävää, että suvereeni valtio joutui omien liittolaismaidensa miehittämäksi erittäin nopeatempoisen, yllätyshyökkäyksenomaisen operaation seurauksena.

Tämän miehitysoperaation jälkeen moni Euroopan maa muutti turvallisuus- ja puolustuspoliittisia ratkaisujaan. Miehitysoperaation toteutus sekä nopeus yllättivät länsivallat. Tästä syystä onkin tarkasteltava miehitykseen toteutustapaa, siihen käytettyjä joukkoja sekä aselajeja. Sotilaallisen tarkastelun ohella on myös pohdittava, miksi Leonid Brezhnevin tuolloin johtama Neuvostoliitto päätyi äärimmäiseen ratkaisuun liittolaisensa Tšekkoslovakian osalta. Suurempaan kokonaisuuteen liittyen on myös tarkasteltava miehitysoperaation liittymistä Neuvostoliiton politiikkaan ja strategiaan Keski- Euroopassa. Lopuksi tarkastelun kohteena ovat myös miehitysoperaation jälkiseuraukset ja loppuasetelma Tšekkoslovakian ja Neuvostoliiton kannalta.

Päätutkimusongelma:

Miten miehitysoperaatio toteutettiin?

Tutkimuksen alakysymyksinä ovat:

Miksi miehitysoperaatio toteutettiin?

Mitkä tekijät tekivät operaatiosta menestyksellisen?

Oliko lopputulos toivottu?

Mitkä olivat miehitysoperaation seuraukset?

1.2 Tutkimuksen lähteistö, rajaus ja tutkimusmenetelmä

Tämä tutkimus perustuu julkaistujen kirjallisten lähteiden sekä internet- lähteiden pohjalta tehtyyn tutkimustyöhön ja tulosten kriittiseen analyysiin. Kylmästä sodasta, Tšekkoslovakian miehitysoperaatiosta ja Prahan keväästä on julkaistu paljon erilaisia kirjoja, lehtiartikkeleita sekä muita julkaisuja tasaisesti kriisin ajalta aina nykypäiviin saakka. Yleisellä tasolla aiheesta kirjoitettua aineistoa riittää. Haasteena on kuitenkin ollut sopivan aineiston löytyminen, tarkastellaanhan aihetta sotilaallisista näkökohdista melko lyhyenä ajanjaksona. Näin ollen aineiston määrä rajoittuu ja sen analysointitapa muuttuu. Suurin osa aihepiiriä käsittelevistä teoksista käsittelee kriisin poliittista puolta ja miehitykseen johtaneita syitä sekä Varsovan liiton politiikkaa. Valtaosa saatavilla olevasta aineistosta ei siis niinkään käsittele itse melko lyhyenä ajanjaksona tapahtunutta miehitysoperaatiota. Juuri kriisin eskaloituminen miehitysoperaatioksi on tämän tutkimustyön kannalta olennainen tekijä.

Käytetyt lähteet ovat pääasiassa englanninkielellä julkaistuja teoksia, joista vanhimmat on kirjoitettu lähes välittömästi Tšekkoslovakian kriisin jälkeen, ja uusimmat vielä 2000- luvulla. Lähteet on valittu aiheeseen sopivimman aineiston laadullisen sisältöanalyysin perusteella. Enimmäkseen lähteinä on käytetty tutkijoiden kirjoittamaa aihetta suoraan tai sitä sivuavaa tietokirjallisuutta. Lähdemateriaalin osalta on pyritty välttämään poliittisesti värittyneitä teoksia, jollaisia ovat esimerkiksi eri hallitusten kustantamat tutkimukset sekä joidenkin henkilöiden muistelmat tapahtumista. Yleensä myös kriisin eri osapuolien kirjoittamat tai tiettyä tarkoitusta varten tilatut teokset ovat kyseenalaisia, koska asioita ei välttämättä ole tarkasteltu objektiivisesti. Tutkimustyö on tehty perehtymällä useisiin aihetta käsitteleviin valittuihin lähteisiin, ja analysoimalla sekä vertailemalla näiden tarjoamaa informaatiota keskenään. Lopputuloksena on näistä tehty synteesi.

Ensimmäinen luku on puhtaasti johdantoluku, jossa käsitellään myös olennaisia käsitteitä ja määritelmiä. Toisessa luvussa käsitellään Tšekkoslovakian synty, sijainti ja lähihistoria, sillä niiden tunteminen auttaa ymmärtämään Tšekkoslovakian asemaa sekä sen aiempien kokemusten vaikutusta käytettyyn politiikkaan kylmän sodan aikana. Toisessa luvussa käsitellään myös kriisiä edeltänyttä aikaa sekä Tšekkoslovakiaa kohtaan toteutettua poliittista ja sotilaallista painostusta.

Kolmannessa luvussa, työn painopisteluvussa, käsitellään itse miehitysoperaatiota, painopisteenä vuoden 1968 elokuun 20-21. päivien välinen ajanjakso. Lisäksi kolmannessa luvussa käsitellään invaasioon käytettyjä joukkoja ja niiden suuntautumista sekä miehitysjoukkojen ja tšekkoslovakialaisten kärsimiä tappioita että vastarinnan toteuttamista. Kolmannen luvun lopussa käsitellään miehitysoperaation seurauksia Neuvostoliiton ja Tšekkoslovakian kannalta. Neljännessä luvussa pyritään vastaamaan tutkimuskysymyksiin ja esitetään saadut johtopäätökset.

1.3 Käsitteitä ja määritelmiä

Kylmä sota

Vuosien 1945–1990 välistä ajanjaksoa kutsutaan ”kylmäksi sodaksi”, koska se kuvasi Yhdysvaltain ja Neuvostoliiton vastakkainasettelua ja globaalia valtakamppailua. Ensimmäisen maailmasodan jälkeen Yhdysvallat oli syrjässä maailmanpolitiikasta ja noudatti ns. eristäytymispolitiikkaa. Toisen maailmansodan jälkeen näytti siltä, että sama toistuisi tälläkin kertaa. Sodan jälkeen ns. Trumanin oppi kuitenkin satoi Yhdysvallat Euroopan ja myös muun maailman asioihin. Trumanin oppi merkitsi kylmän sodan alkamista. Truman muotoili oppinsa esitellessään sen yhdysvaltain kongressille seuraavasti ” Vakaumukseni on että Yhdysvaltojen velvollisuus on antaa tukensa niille vapaille kansoille jotka joutuvat taisteluun aseistettuja vähemmistöjä ja ulkomaista painostusta vastaan”.¹

NATO

NATO, eli North Atlantic Treaty Organization on 4. huhtikuuta Yhdysvaltain johdolla 1949 perustettu puolustusliitto. Alkuperäiset jäsenmaat olivat Yhdysvallat, Iso-Britannia, Ranska, Kanada, Norja, Islanti, Tanska, Italia, Portugali, Belgia, Luxemburg ja Alankomaat. Myöhemmin liittoon liittyivät myös Länsi-Saksa, Kreikka, Espanja ja Turkki.

¹ Taylor, AJP (1976): Kuohuva vuosisata, 1900-luvun historia, osa 8: s. 2131, Trumanin opin esittely samalla sivulla kuvatekstissä.

Liiton tarkoitus oli ylläpitää rauhaa ja estää Neuvostoliiton, myöhemmin Varsovan liiton mahdollinen hyökkäys Länsi- Eurooppaan.²

Varsovan liitto

Varsovan liitto perustettiin vuorokausi sen jälkeen kun Länsi-Saksan liittyi Pohjois-Atlantin liittoon (NATO) 13.5.1955. Liittosopimus allekirjoitettiin 14. toukokuuta, ja se astui täysin voimaan 1957. Tällöin Neuvostoliitto sopi Itä- Saksan, Puolan, Unkarin ja Romanian kanssa joukkojensa sijoittamisesta näiden maaperälle. Liittoon kuuluivat alusta lähtien myös Tšekkoslovakia ja Albania. Varsovan liiton perustaminen liittyi aiempaan Stalinin politiikkaan puskurivyöhykkeen luomisesta Euroopan vastaiselle rajalle. Stalin aloitti tähän tähtäävän politiikan jo heti Toisen Maailmansodan loppupuolella puna-armeijan ajettua saksalaiset pois Itä-Euroopan maista. Varsovan liitto muodosti varteenotettavan vahvan sotilaallisen vastapainon NATO: lle. Varsovan liitto erosi NATO: sta siten, että sen jäsenvaltiot olivat käytännössä Neuvostoliiton määräysvallan alaisia, kun taas NATO-maat olivat tasavertaisia jäseniä. Varsovan liitto lakkasi olemasta 31. maaliskuuta 1991.³

2. HISTORIAA JA TAUSTAA KRIISIN ESKALOITUMISELLE

2.1 Tšekkoslovakian muodostuminen, sijainti ja lähihistorian käännekohtat

Ensimmäisen maailmansodan jälkeen Keski-Eurooppa ei vielä ollut vakaa ja rauhallinen. Valta-asetelmissa tapahtui suuria muutoksia mm. Itävalta-Unkarin hajoamisen ja muiden vahvojen valtioiden vallan heikentymisen myötä. Sodan alkaessa Tšekkoslovakiaa ei ollut olemassa edes nimenä vaan se tunnettiin Slovakiانا ja Bööminä. Jo ennen ensimmäisen maailmansodan alkua oli Tšekeillä ja Slovakeilla ajatuksena perustaa Tšekkoslovakian itsenäinen valtio.

Varsinkin suuret saksalais – ja itävaltalaisvähemmistöt vastustivat Tšekkoslovakian tasavallan syntyä, mutta tšekeille ja slovakeille, jolla oli läheiset kielelliset ja perinnölliset siteet, tämä oli kaikkeinärkevin vaihtoehto. Tomas Masarykin toimesta perustettu tšekkilegioona oli kuitenkin taistellut urheasti ensimmäisessä maailmansodassa ympärysvaltojen riveissä, ja tällöin heitä jo usein kutsuttiin tšekkoslovakialaisiksi. Tšekkilegioonan päämääränä oli Itävalta – Unkarin hajottaminen ja itsenäisyyden hankkiminen Tšekkoslovakialle.

² Stone, David (2004): Wars of the cold war: campaigns and conflicts 1945-1990 s. 45.

³ Stone: s. 51- 53, Isaacs, Jeremy ja Downing, Taylor (2008) : Cold War s. 28.

Itsenäistymispyrkimyksiä helpotti huomattavasti, kun he toivat itsensä ja tavoitteensa suurten voittajavaltioiden tietoisuuteen. Näin heidän itsenäistymisestään tuli yksi liittoutuneiden sodan tavoitteista.⁴

Varsinkin Yhdysvallat ja Ranska tukivat tšekkoslovakialaisia heidän pyrkimyksissään itsenäistyä. Kesän ja syksyn tapahtumat vuonna 1918 pohjustivat Tšekkoslovakian valtion synnyn. 28. kesäkuuta 1918 Ranska ensimmäisenä tunnusti Pariisissa tuolloin olleen Tšekkoslovakian kansalliskomitean tšekkoslovakialaisten johtavaksi elimeksi ja tulevan hallituksen pohjaksi. 2. heinäkuuta Yhdysvallat tunnustivat saman, ja 9. elokuuta britit seurasivat perässä. Lähes samanaikaisesti 13. heinäkuuta myös Prahassa perustettiin Tšekkoslovakian kansalliskomitea. Näin muodostui vaara, että Itävalta-Unkarin Habsburgien hallitsijasuku kyseenalaistaisi hallitusten laillisuuden. 26. syyskuuta tšekkoslovakialaisten ja liittoutuneiden neuvottelujen jälkeen Pariisissa ollut Tšekkoslovakian kansalliskomitea julistettiin lailliseksi hallitukseksi.⁵

Näiden pitkällisten diplomaattisten ja poliittisten prosessien kautta Tšekkoslovakia muodostettiin. Muun muassa Unkari joutui luovuttamaan Slovakian uudelle valtiolle, joka itsenäistyi 28. lokakuuta 1918 ”verettömässä vallankumouksessa.”⁶ Tomas Masarykistä tuli Tšekkoslovakian ensimmäinen presidentti. Kyseinen maa-alue sijaitsee nykyisen Tšekin ja Slovakian tasavaltojen alueella, nykyisinä länsinaapureinaan Saksa ja Itävalta, pohjoisnaapurinaan Puola, itänaapurinaan Venäjä ja etelänaapurinaan Unkari.

Juuri muodostettu demokraattinen tasavalta ei ollut järin pitkäikäinen. Seurasi 20: n vuoden itsenäinen ajanjakso ja näytti siltä että Eurooppaan oli syntynyt uusi taloudellisesti sekä poliittisesti voimakas tasavalta, mutta toisin kävi. Saksan liitettävä Itävallan valtakuntaansa maaliskuussa 1938, Saksan valtakunnankansleri Adolf Hitler suuntasi katseensa Tšekkoslovakian sudeettialueisiin. Alueella asui suuri saksalaisvähemmistö jonka vuoksi Hitler vaati sudeettialueita liitettäväksi kolmanteen valtakuntaan vedoten saksalaisvähemmistön oikeuksiin. Kyseiset alueet olivat elintärkeitä Tšekkoslovakian taloudelle, koska huomattava osa heidän teollisuudestaan ja energiantuotannostaan sekä puolustuslaitteista sijaitsi vaadituilla alueilla. 29. syyskuuta 1938 pidetyssä Münchenin konferenssissa Ranskan ja Englannin edustajat suostuivat Hitlerin vaatimuksiin siinä luulossa,

⁴ Dowling, Maria, (2002)Brief histories: Czechoslovakia: s. 9- 14. Tšekkilegioona: Taylor, AJP (1976):

Kuohuva vuosisata, 1900- luvun historia, osa 3: s. 780-781.

⁵ Dowling: s. 14.

⁶ Dowling: s. 9-16, s 19.

että se takaisi rauhan Euroopassa. Kyseisessä konferenssissa Tšekkoslovakian edustajia ei ollut läsnä.⁷

Saksa miehitti sudeettialueet Münchenin konferenssin jälkeen 30. syyskuuta 1938.

Tšekkoslovakia vapautui natsimiehityksestä vuoden 1945 alkupuolella, jolloin maassa oli sekä amerikkalaisia että neuvostoliittolaisia joukkoja, mutta amerikkalaiset pysäyttivät etenemisensä Neuvostoliiton pyynnöstä. Tšekkoslovakiassa oli neuvostojoukkoja vuoden 1945 loppuun asti, jolloin joukot lähtivät maasta. Sodanjälkeisenä aikana Stalinin tukemat kommunistit järjestivät maassa levottomuuksia, kuten mielenosoituksia ja muiden puolueiden jäsenten ahdistelua. Kommunistit saivat lopulta kaapattua vallan hallituksessa vuonna 1948.⁸

Pian valtaantulonsa jälkeen kommunistit aloittivat ”luokkasodan” Tšekkoslovakiassa poliittisia vastustajiaan vastaan, pahimpina vihollisinaan porvarit, älymystö ja kirkko.

Monia ihmisiä pidätettiin ja heidän omaisuutensa takavarikoitiin. Vuonna 1952, arvioiden mukaan noin 120 000 ihmistä oli vankina 40-50:llä eri työleirillä. ”Luokkavihollisina” pidettyjä myös siirrettiin suuremmista kaupungeista seuduille, jossa oli huomattavasti huonommat oltavat ja vaikeampi saada työtä. Myös työpaikat puhdistettiin ”luokkavihollisista” sekä ”ei-luotettavista aineksista”, esimerkiksi porvariain lapset eivät pahimmillaan saaneet käydä koulua ala-astetta pidemmälle, yliopistoista puhumattakaan. Vuosien 1949 ja 1953 välillä talousjärjestelmä muutettiin stalinistiseen tapaan keskusjohtoiseksi järjestelmäksi. Siihen kuuluivat teollisuuden osalta viisivuotissuunnitelmat ja maatalouteen tulivat kollektiivitalat, sovhoosit ja kolhoosit. Nämä muutokset johtivat kulutushyödykkeiden vähenemiseen ja yleiseen elintason laskuun.⁹

2.2 ”Prahan kevät”: Miehitysoperaatiota edeltänyt aika

”Ihmiskasvoisen sosialismin” toteuttaminen Tšekkoslovakiassa vuoden 1968 tammikuusta alkaen johti erimielisyyksiin NL:n ja sen johtaman Varsovan liiton välillä. Tammikuussa 1968 Tšekkoslovakian kommunistisen puolueen johtoon noussut Alexander Dubcek aloitti poliittisten ja taloudellisten uudistusten sarjan, johon kuuluivat talousjärjestelmän muuttaminen yhä läntisempään suuntaan, keskusjohdon vallan ja sanelupolitiikan sekä

⁷ Bauer, Eddy (1973): Toinen maailmansota, osa 1 s. 5.

⁸ Dowling: s. 50-54, 77-78, 85-86.

Bauer: s. 5.

⁹ Dowling: s. 90-91, 100.

sensuurin väistyminen yhä demokraattisemman linjan tieltä. Tätä uudistusten ja vapautuvan ilmapiirin aikakautta kutsuttiin ”Prahan kevääksi”.¹⁰

Tšekkoslovakia oli ollut Varsovan liiton jäsenmaa jo liiton perustamisvuodesta 1955 lähtien¹¹, mutta vuonna 1968 Neuvostoliiton kommunistisen puolueen pääsihteeri Leonid Brezhnev pelkäsi maan luisuvan pois Varsovan liitosta ja näyttävän huonoa esimerkkiä myös muille Varsovan liiton jäsenvaltioille. Uusien poliittisten muutoksien nähtiin uhkaavan perinteisiä valtarakenteita. Lisäksi oli niin sanotun ”Brezhnevin opin” vastaista, mikäli jokin jäsenvaltio ei noudattanut täysin Neuvostoliiton sanelemaa ”oikeaa” sosialismia. Brezhnevin opin mukaan, minkä soveltamisesta hän kertoi ensin vuoden 1968 heinäkuussa Varsovan kirjeessä¹² sekä tarkemmin vuoden 1968 marraskuussa, kaikkien jäsenmaiden tuli noudattaa Neuvostoliiton kommunistisen puolueen sanelemaa linjaa sosialismin toteuttamisessa. Brezhnev näki myös, että sotilaallisen voiman käyttö oli oikeutettua, mikäli neuvosto-sosialismi olisi vaarassa jossakin jäsenvaltiossa.

Brezhnev puhui Varsovan liiton jäsenmaiden kollektiivisesta vastuusta ja jäsenvaltioiden rajoitetusta suvereniteetista. Näin ollen myös ideologiset ohjat säilyisivät koko ajan Neuvostoliiton sekä sen kommunistisen puolueen käsissä.¹³ Tämä doktriini oli jyrkästi ristiriidassa Tšekkoslovakiassa tapahtuvan poliittisen kehityksen kanssa. Tšekkoslovakian esimerkin pelättiin uhkaavan valtarakenteita koko Varsovan liitossa, ja lisäksi Tšekkoslovakian strateginen sijainti ”Euroopan sydämessä”, tai oikeammin sanottuna ”Itä-Euroopan sydämessä” vaikutti muiden Varsovan liiton maiden tilanteenarviointiin Tšekkoslovakian kysymyksessä.¹⁴

Neuvostoliitto oli 1960-luvun alussa neuvotellut Varsovan liittoon kuuluvien maiden kanssa ydinaseiden sijoittamisesta Itä-Eurooppaan. Ydinaseiden olisi ollut tarkoitus pysyä tiukasti Neuvostoliiton hallinnassa, mutta Tšekkoslovakian uuden pehmeämmän linjan takia niiden sijoittaminen Tšekkoslovakian maaperälle olisi ollut epävarmaa. Lisäksi Tšekkoslovakiassa ei ollut pysyviä neuvostojoukkoja, kuten Itä-Saksassa, Unkarissa ja Puolassa oli. Näistä syistä Neuvostoliitto viivytti ydinaseiden sijoittamista Tšekkoslovakian maaperälle.

¹⁰ A.J.P Taylor: Kuohuva vuosisata osa 9. s. 2619 – 2620.

¹¹ Frankel, Benjamin: The cold war: 1945-1991 volume 3 s. 282.

¹² Schmid, Alex P (1985): Soviet military intervention since 1945: s. 33.

¹³ Frankel: s.128.

¹⁴ Schmid: s. 30.

Moskovan näkökulmasta, Tšekkoslovakia näytti heikoimmalta lenkiltä Varsovan liiton puolustuksessa.¹⁵

Neuvostoliiton lisäksi myös muiden Varsovan liiton jäsenmaiden johtajat kritisoivat Tšekkoslovakiaa siellä tapahtuvasta kehityksestä. Ainoana poikkeuksena oli Romania, joka avoimesti tuki Tšekkoslovakiaa sen pyrkimyksissä ja kieltäytyi myös kaikesta toiminnasta heitä vastaan. Kuten oli tapahtunut Unkarin kansanousun yhteydessä vuonna 1956, Neuvostoliitto ei tällä kertaa aikonut toimia yksin, vaan pyrki käyttämään koko Varsovan liiton koneistoa löytääkseen hyväksyttävämmän ratkaisun ongelmalliselle Tšekkoslovakian kysymykselle.

Varsovan liiton jäsenmaat pitivät vuoden 1968 kesäkuussa yleiskokouksen, jonka seurauksena Tšekkoslovakian kommunistinen puolue sai muodollisen varoituskirjeen toiminnastaan. Kirjeessä mainittiin että he eivät voisi sallia vihamielisten voimien tempaavan Tšekkoslovakiaa pois sosialististen maiden yhteydestä. Saman vuoden heinäkuun loppupuolella pidetty toinen kokous Neuvostoliiton kommunistisen puolueen sekä Tšekkoslovakian kommunistisen puolueen politbyroiden välillä saikin yllättäen kriisin mahdollisuuden näyttämään epätodennäköiseltä. Kuitenkin Neuvostoliitto samanaikaisesti suunnitteli yhteistä sotilasoperaatiota muiden Varsovan liiton jäsenmaiden kanssa, Romaniaa lukuun ottamatta.

Vuoden 1968 kesän aikana järjestettiin useita Varsovan liiton suuria sotaharjoituksia erilaisiin tärkeisiin toimintoihin, kuten logistiikkaan sekä viesti – ja esikuntatoimintaan liittyen. Näistä harjoituksista viimeinen, joka pidettiin 11-20. elokuuta välisenä aikana, johti suoraan Tšekkoslovakian miehitykseen. Kaikkien kesän 1968 sotaharjoitusten kantavana teemana oli yhteistoiminnan harjoittelu ja joukkojen kokoaminen tulevaa miehitysoperaatiota varten, sekä myös Tšekkoslovakian sotilaallinen painostaminen.¹⁶

¹⁵Isaacs ja Downing: s. 303-304 .

¹⁶Miller (1998): The cold war: A Military History s. 59-60.

2.3 Painostus ja propaganda

Neuvostolehdistössä julkaistiin useita Tšekkoslovakian vastaisia artikkeleita jo maaliskuusta 1968 alkaen ja niitä esiintyi runsaasti vielä elokuussa ennen miehitystä. Näissä artikkeleissa tuomittiin ”vastavallankumoukselliset” toimet Tšekkoslovakiassa ja Prahaa esiteltiin näiden ”pahansuopien voimien pesäpaikkana.”¹⁷

27. kesäkuuta neljässä Prahan sanomalehdessä julkaistu Ludvik Vaculikin kirjoittama ”2000 sanaa” - manifesti aiheutti suurta kohua Neuvostoliiton, Itä- Saksan ja Puolan lehdistössä sekä radioissa. Manifestissa vaadittiin nopeampaa demokratisoitumista ja valtansa väärinkäyttäjien erottamista viroistaan. Tämän manifestin julkaisun jälkeen muiden Varsovan liiton maiden tiedotusvälineiden sanalliset hyökkäykset Tšekkoslovakian ”imperialistisia” ja ”vastavallankumouksellisia” voimia vastaan kiihtyivät.

Tilanteen kiristyessä, Bulgarian, Itä-Saksan, Unkarin, Puolan ja Neuvostoliiton johtajat tapasivat Varsovassa. 15. heinäkuuta. Tšekkoslovakian keskuskomitea sai kokouksen seurauksena niin kutsutun ”Varsovan kirjeen”. Varsovan kirje paljasti muiden Varsovan liiton maiden huolestuneisuuden, epäluottamuksen ja epäilyksen Tšekkoslovakian hallituksen kykyyn hoitaa tilanne sekä selviytyä uhkasta sosialismia kohtaan. Lisäksi 19. heinäkuuta ilmoitettiin, että Tšekkoslovakiasta löytyi amerikkalainen aseväkijoukko läheltä Länsi-Saksan rajaa.¹⁸

Kuten jo mainittu, invaasioon osallistuneet Varsovan liiton maat pitivät ennen miehitystä erilaisia sotaharjoituksia valmistellakseen itse operaatiota sekä painostaakseen Tšekkoslovakian hallitusta:

Ensimmäinen suuri sotaharjoitus, esikuntaharjoitus ”Sumava” pidettiin Tšekkoslovakian pohjoisosissa toukokuun 14. päivä alkaen, ja harjoitus päättyi kesäkuun 30. päivänä. Joukot poistuivat hitaasti, ja vielä heinäkuun toisella viikolla 16000 neuvostosotilasta oli Tšekkoslovakian alueella. Harjoitukseen liittyi suuria jalkaväen ja panssarivoimien osastoja. Heinäkuun lopusta elokuun 11. päivään asti pidettiin logistiikkaan ja huoltoon liittyvä ”Nieman”- harjoitus Neuvostoliiton länsiosissa lähellä Tšekkoslovakian rajaa. Tätä seurasi heti neuvostojoukkojen, itä-saksalaisten ja puolalaisten joukkojen yhteissotaharjoitus, sekä neuvostojoukkojen ja unkarilaisten yhteissotaharjoitus elokuun 15. päivänä.

¹⁷ Szulc, Tad (1971): Czechoslovakia since world war II: s. 319.

¹⁸ James, Robert Rhodes (1969): The Czechoslovak crisis 1968: s. 25-25, s. 133, s. 26.

Tšekkoslovakialaisten oma sotaharjoitus oli määrä aloittaa elokuussa 20- 21, missä myös muut Varsovan liiton muodostamat osastot olisivat olleet mukana. Tämän harjoituksen tarkoitus olisi ollut hämätä huomio pois todellisesta invaasiosta ja pitää tšekkoslovakialaiset joukot pääosin pois rajoilta.¹⁹

Moni tulevaan miehitysopeeraatioon osallistunut upseeri vieraili Tšekkoslovakiassa turistina jo hyvissä ajoin ennen miehitysopeeraatiota, kaiketi tutustuakseen tulevaan palvelupaikkaansa tarkemmin²⁰

3. MIEHITYSOPERAATIO JA SEN SEURAUKSET

3.1 Ilmavoimat ja maahanlaskujoukot

Tšekkoslovakian avainkohteiden nopea haltuunotto oli tärkeää, jotta Tšekkoslovakian armeija ei ehtisi saada ohjeita vastarinnasta hallitukseltaan ja puolustautua. Tähän tehtävään päätettiin käyttää maahanlaskujoukkoja (VDV= Vozdushno-desantniy-voisk), tärkeimpänä tehtävänä hallituksen kaappaaminen ja avainkohteiden eristäminen. Operaatiota varten varattiin kaksi maahanlaskudivisioonaa, 7. Kaartin maahanlaskudivisioona Baltiasta ja 103. Kaartin maahanlaskudivisioona Ukrainasta.

7. MHLD: n tehtäviin suunniteltiin kuuluvaksi konein tai laskuvarjoin toteutettu maahanlasku Prahaan toimimaan avainkohteita vastaan. 103 MHLD: n oli taas tarkoitus laskeutua konein ja laskuvarjoin Pribnaan, Blatnaan ja Taboryyn. Näissä kohteissa sijaitisi Tšekkoslovakian asevoimien tärkeitä esikuntia.

Lisäksi suunnitelmaan kuului, että ainut Varsovan liiton ei-venäläinen maahanlaskudivisioona, puolalainen 6. Pomerilainen maahanlaskudivisioona valtaisi ilmavoimien tukikohdan Pardubicesta. Maahanlaskuoperaation koodinimeksi annettiin ”Burya” (=lumimyrsky).²¹

Maahanlaskudivisioonan kokoonpano on esitetty liitteessä 4.

¹⁹ Skilling, H Gordon (1976): Czechoslovakias interrupted revolution s. 713, Schmid,: s. 31.

²⁰ Kaplan, Stephen S (1981): Diplomacy of power: soviet armed forces as a political instrument s. 229.

²¹ Zaloga, Steven J (1995): Inside the blue berets: A combat history of soviet & russian airborne forces, 1930-1995. s. 157-159.

Elokuun 20. päivänä vuonna 1968 kello 20.30 Aeroflotin tunnuksin merkitty Antonov An-24 kuljetuskone laskeutui Ruzynen lentokentälle Prahan ulkopuolelle. Kyseinen lentokone oli neuvosto- ilmavoimien lennonjohtokone siltä varalta, että lennonjohtotorni vaurioituisi. Joitakin tunteja myöhemmin kentälle saapui myös toinen Aeroflotin kone. Tässä koneessa oli matkustajinaan neuvostohallituksen edustajia sekä KGB- agenteja. Tämän jälkeen lentokenttä suljettiin siviililiikenteeltä.²²

Aamuyöllä 21. päivä klo 03.37 kentälle saapui kaksi Antonov An- 12 sotilaskuljetuskonetta Mig- 21 hävittäjäkoneiden saattamana. Kuljetuskoneissa saapui 7 MHLD: n komentaja, 7 Kaartin ilmakuljetusdivisioonan komentaja, divisioonan operaatioryhmä sekä 2. Laskuvarjojääkärikomppania 7 MHLD: n 108. Laskuvarjorykmentistä. Noin 15:ssa minuutissa 2. Laskuvarjojääkärikomppania ryhmittyi lentokentän ympärille eristäen sen. Eristämisen jälkeen 7. Ilmakuljetusdivisioonan joukot alkoivat laskeutua kentälle noin puolen minuutin välein tuoden paikalle joukkoja sekä kalustoa.²³

Divisioonan onnistuneen maahanlaskun jälkeen 108. Kaartin laskuvarjorykmentistä ja divisioonan tiedustelukomppaniasta muodostettiin erikoisiskuryhmiä.

Niiden kalustonaan oli jonkin verran ASU-85 sekä ASU-57 rynnäkkötykkeitä, sekä pieni määrä BRDM-2 panssarintorjuntavaunuja. Yksi näistä osastoista siirtyi presidentin palatsin luokse Hradcanymäelle ja asetti presidentti Ludvig Svobodan kotiarestiin.

Toinen osasto siirtyi KGB:n musta Volga kärjessä Tšekkoslovakian kommunistisen puolueen päämajalle, tarkoituksenaan ensimmäisen sihteerin, Aleksander Dubcekin pidättäminen. He löysivät rakennuksesta myös suurimman osan Tšekkoslovakian hallituksesta., jotka hämmästyivät suuresti neuvostojoukkojen niin yllättävästä saapumisesta. Noin klo 07.00 rakennuksen ulkopuolelle oli kerääntynyt väkijoukkoja. Osa väestä yritti tunkeutua rakennukseen, ja ainakin kaksi kuoli laskuvarjojääkärien luoteihin. Väkijoukkojen takia oli mahdotonta siirtää hallitusta pois päämajasta ennen kuin klo 18.30 samana iltana.²⁴

Noin klo 06.15, samanaikaisesti kun tiedustelukomppania oli pidättämässä Tšekkoslovakian hallitusta, loput 7. MHLD: sta oli laskeutunut Ruzynen lentokentälle. Tähän osastoon kuului koko 108. Kaartin maahanlaskurykmentti, panssarintorjuntapataljoona, pioneeripataljoona,

²² Zaloga: s. 160.

²³ Zaloga: s. 161.

²⁴ Zaloga: s. 162.

sekä divisioonan viestipataljoona. Myös näistä osista koottiin iskuryhmiä, jotka lähtivät kohti Prahaa. Lähes kaikki kaupungin avainkohteet oli pian miehitetty Vindhradska- kadun pääradioasemaa lukuun ottamatta, mihin prahalaiset olivat rakentaneet tiesulun. Kyseisellä tiesululla ASU-85 vaunujen tukemien laskuvarjojääkäreiden sekä siviilien välillä syntyi yhteenotto ihmisten yrittäessä sytyttää vaunut tuleen. Lopuksi laskuvarjojääkärit työnsivät barrikadin syrjään vaunuillaan ja miehittivät radioaseman.

Myöhemmin samana päivänä 103. MHLD miehitti Tšekkoslovakian armeijan päämajan Prahan ulkopuolella, ja esti näin vastarintakäskeyjen – ja ohjeiden lähettämisen esikunnasta. Lisäksi pikainen neuvostojoukkojen ilmaantuminen esti ihmisiä hankkimasta aseita poliisiasemilta ja armeijan varuskunnista. Maahanlaskujoukkojen nopealla ilmaantumisella ja avainkohteiden miehittämisellä katsotaan olleen suuri vaikutus yllätysmomentin luomisessa ja vastustajan lamauttamisessa ²⁵

3.2 Maavoimat

Samanaikaisesti ilmaoperaation kanssa myös maavoimat aloittivat oman hyökkäyksensä Tšekkoslovakian rajojen yli. Neuvostoliittolainen 1. Armeija, johon kuului 4 Neuvostodivisioonaa ja itä-saksalainen 11. moottoroitu jalkaväkidiivisioonaa etenivät Itä-Saksasta läntiseen Tšekkoslovakiaan ja ryhmittäivät Länsi- Saksan vastaiselle rajalle mahdollisen NATO:n reaktion varalle.

Neuvostoliittolainen 20. Armeija, johon kuului neljä neuvostodivisioonaa ja itä-saksalainen 7. Panssaridivisioonaa, etenivät Itä-Saksan ja Puolan alueelta kahdessa kiilassa aivan Prahan ulkopuolelle asti, missä joukot yhtyivät ja etenivät kaupunkiin vapauttaen 103. Maahanlaskudivisioonan, joka miehitti avainkohteita.

Neljä puolalaista divisioonaa eteni pohjoisesta Hradec- Kraloven ja Ostravan välistä.

Kaksi neuvostojoukkojen tukemaa unkarilaista divisioonaa etenivät Unkarin alueelta Tšekkoslovakian eteläosaan. Viisi neuvostodivisioonaa eteni itäiseen Tšekkoslovakiaan eteläisen Puolan ja läntisen Neuvostoliiton alueelta. Itä- Saksasta ja Puolasta lähteneiden divisioonien tilalle siirtyi neuvostodivisioonaa läntisestä Neuvostoliitosta.²⁶

²⁵ Zaloga : s. 162- 163.

²⁶ Stone: s. 84- 85.

Neuvostoliitosta ja Itä- Puolasta lähteneitä Keskisen rintaman joukkoja komensi kenraalievversti Bisyarin. Itä-Saksasta ja Lounais- Puolasta lähteneitä Karpaattien rintaman joukkoja komensi kenraalievversti Aleksandr Mayorov.²⁷

Marsalkka Jakubovski, joka oli Varsovan liiton joukkojen komentaja, suunnitteli lähes oppikirjamaisesti toteutetun miehitysoperaation. Suunnittelussa hän käytti tehokkaasti hyväkseen kaikkia niitä valmisteluita, mitä edeltävän kesän sotaharjoituksissa suoritettiin. Itse miehitysoperaation toteuttamisen johti kenraali Ivan Pavlovsky, joka oli tuolloin neuvostoliiton varapuolustusministeri sekä neuvostoliiton maavoimien komentaja.²⁸

Yleiskuva miehitysoperaatiosta ja joukkojen liikkeistä on esitetty liitteessä 1.

Moottoroidun jalkaväkidivisioonan kokoonpano on esitetty liitteessä 2.

Panssaridivisioonan kokoonpano on esitetty liitteessä 3.

Tšekkoslovakian asevoimat eivät nousseet missään vaiheessa aseelliseen vastarintaan täysin ylivoimaista miehittäjää vastaan.²⁹

Miehitysoperaation ajankohtana neuvostoarmeijan kokonaisvahvuus oli 3 220 000 sotilasta, joista maavoimien osuus oli 2 000 000 sotilasta, jotka muodostivat 140 divisioonaa.

Tšekkoslovakian operaatioon arvellaan osallistuneen noin 250 000–500 000 miestä, eli eri arvioiden mukaan noin 20-31 divisioonaa, sekä näiden myötä noin 7 500 panssarivaunua ja noin 1 000 lentokonetta. Suurin arvio operaatioon osallistuneiden Varsovan liiton joukkojen lukumäärästä on niinkin suuri kuin 650 000, mutta tämä luku sisältänee jo joukkoja, jotka tukivat invaasiota Tšekkoslovakian ulkopuolelta tai saapuivat maahan myöhemmin.

Suurin osa joukoista oli neuvostoliittolaisia. Puolalaiset, itä-saksalaiset, unkarilaiset ja bulgarialaiset joukot olivat mukana lähinnä edellä mainittujen maiden hallitusten solidaarisuudesta Moskovaa kohtaan sekä Neuvostoliiton johtaman Varsovan liiton yhtenäisyyden osoituksena.³⁰

²⁷ Zaloga: s. 159.

²⁸ Kaplan: s. 230, Szulc: s. 379.

²⁹ Stone: s. 84- 85.

³⁰ Skilling, H Gordon (1976): Czechoslovakias interrupted revolution s 713-714, Kaplan s. 229, Stone s. 84-85.

Bulgarialaiset joukot jouduttiin lennättämään kuljetuskoneilla Neuvostoliiton kautta Itä-Saksan ja Tšekkoslovakian väliselle rajalle lähtöalueelleen. Tämä toimenpide jouduttiin tekemään siksi, että Romania ehdottomasti kielsi läpikulun tai edes ylilentämisen alueensa kautta.³¹

Miehitysoperaation alussa neuvostoliittolaiset lamaannuttivat tšekkoslovakialaisten tutkajärjestelmät voimakkaalla häirinnällä, ja häirinnän voimakkuuden takia Länsi-Saksassa ja sen lähialueillakin oltiin lähes täysin pimennossa miehitysoperaation käynnistymisestä.

NATO oli saanut runsaasti tiedustelutietoa erilaisista miehitysoperaatioon liittyvistä valmisteluista jo kesästä asti, mutta lännessä ei yleisesti uskottu että kriisi eskaloituisi miehitysoperaatioksi asti. Lopputuloksena NATO epäonnistui täyden sotilaallisen valmiuden kohottamisessa, vaikka heidän suunnitelmissaan vastaavanlaiset joukkojen siirrot ja valmistelut Varsovan liiton toimesta olisivat sen aiheuttaneet.

Miehitysoperaation käynnistymisen jälkeenkin NATO:n viestiliikenneverkossa oli ongelmia, ja lähes kaikki tieto tapahtumista tuli johtoportaalle huomattavalla viiveellä.³²

Joukkojen määrä sekä tehdyt valmistelut viittaavat siihen, että miehitysjoukot olivat varautuneet kovaankin taisteluun tai ainakin väkivaltaiseen vastarintaan. Moniin miehitysjoukkojen ajoneuvoihin oli maalattu selkeät valkoiset viivat katolle, jotta omat ilmavoimat tunnistaisivat ne omiksi mahdollisen taistelun alettua. Lisäksi joukkojen mukana oli runsaasti siltojen rakentamiseen tarvittavaa kalustoa. Joukoille oli varattu runsaasti ampumatarvikkeita mukaan.³³

Miehitysjoukot olivat myös varautuneet siihen, että tšekkoslovakialaiset yrittäisivät tukkia lentokentät erilaisin keinoin. Miehitysjoukot varasivat pienempiä, lyhyen kiitoradan tarvitsemia koneita tällaisen toiminnan varalla. Miehitysjoukoilla ei ollut aluksi mukanaan laitteistoa, jolla paikantaa laittomia radioasemia. Kun radioasemien paikantamiskalusto vihdoin saatiin paikalle, tšekkoslovakialaisten modernimman radioteknologian takia lähettimiä ei onnistuttu paikantamaan. Muiden ongelmien lisäksi joukoilla oli pian pulaa myös vedestä ja elintarvikkeista. Maavoimat olivat varanneet mukaansa liian vähän kuljetuskalustoa, joten ilmakuljetukset osoittautuivat tärkeiksi logistiikan ja viestiliikenteen ylläpitämiseksi.³⁴

³¹ Szulc: s. 379.

³² Szulc: s. 377-378.

³³ Kaplan: s. 231.

³⁴ Kaplan: s. 232, Skilling: s. 715.

Kuten on jo mainittu, Neuvostoliiton liittolaismaiden rooli miehitysoperaatiossa oli enemmänkin poliittisen kuin sotilaallisen tuen antamista Neuvostoliitolle, sillä heidän joukkojensa vahvuus oli huomattavasti pienempi kuin neuvostojoukkojen. Lisäksi heidän joukkonsa poistuivat Tšekkoslovakian alueelta melko nopeasti miehitysoperaation jälkeen.³⁵

3.3 Vastarinta ja osapuolten tappiot

Tšekkoslovakian asevoimat, jotka olivat vahvuudeltaan noin 14 divisioonaa, eli noin 175 000 miestä, ei noussut vastarintaan miehittäjää vastaan, osin miehittäjän suuresta ylivoimasta johtuen, ja osittain myös siksi ettei hallitus käskenyt sitä tehdä. Myöskään Tšekkoslovakian tiedusteluelimet eivät onnistuneet saamaan tietoa tulevasta invaasiosta, eikä näin ollen mitään puolustusvalmisteluita liittolaismaista tulevan miehityksen varalle ei ollut tehty. Myöskään mitään aiemmin tehtyjä puolustussuunnitelmia liittolaismaiden hyökkäyksen varalta ei ollut olemassa.³⁶ Tšekkoslovakian asevoimat olivat heti Neuvostoliiton jälkeen suurimmat ja moderneimmat Varsovan liitossa.³⁷

Kuten asevoimatkaan, siviiliväestö ei noussut väkivaltaiseen vastarintaan, vaan totteli hallituksen ja presidentin antamaa määräystä olla provosoimatta miehitysjoukkoja.

Tšekkoslovakian väestön vastarinta oli pääosin passiivista ja väkivallatonta; Tienviittoja ja katukylttejä käännettiin näyttämään väärin suuntiin, taloista poistettiin numeroita, ja ihmiset neuvoivat väärää suuntaa miehitysjoukoille. Jotkut ihmiset varoittelivat miehitysjoukkoja niin kutsuttujen ”vastavallankumouksellisten” myrkyttämistä kaivoista ja vesijohdoista. Miehitysjoukoille ei annettu ruokaa tai juomavettä. Miehittäjälle ei myöskään tarjottu minkäänlaista tukea tai neuvoa.³⁸

Joitakin poikkeuksia vastarinnan toteuttamisessa tapahtui. Paikka paikoin, nuoret siviilihenkilöt yrittivät sytyttää neuvostopanssareita tuleen, ja tämänkaltaisissa tilanteissa sattui usein ampumavälikohtauksia. Miehittäjien päälle myös syljettiin ja heitä herjattiin, ja miehitysjoukkojen ajoneuvoihin maalattiin hakaristejä.

³⁵ Kaplan s.231, Skilling: s. 714.

³⁶ Schmid: s. 32, Skilling: s. 714-715.

³⁷ Szulc: s. 381

³⁸ Skilling: s. 776.

Useimmat vakavammat välikohtaukset sattuiivat miehitysoperaation ensitunteina, koska väestö oli yksinkertaisesti niin tyrmistynyt miehitysoperaatiosta.³⁹

Tšekkoslovakian radio ja televisio onnistuivat lähettämään omia lähetyksiään melkein viikon ajan vaihtaen lähetyspaikkaa ja taajuutta sopivin väliajoin. Tiedotusvälineet, sekä viralliset että epäviralliset, osoittautuivat tehokkaiksi passiivisen vastarinnan toteuttamisessa ja ylläpitämisessä. Esimerkiksi miehittäjien ja heidän yhteistoimintaväkensä toimittamaa ”Rude pravo”- nimistä puolueen lehteä sabotoitiin asiasisällöltään lehden alkuperäisen henkilökunnan toimesta. ”Partisaanilähetysten” toteuttamista ei ollut suunniteltu etukäteen, vaan kyse oli yksinomaan neuvokkaiden yksilöiden spontaanista improvisoinnista.

Nämä vastarintamiehet hyödynsivät jo olemassa olevia asemia ja lähettämiä, joita maahan oli rakennettu lännen invaasion varalle, sekä monia otollisia paikkoja, jonne lähettimen jotenkin saattoi asentaa. Neuvostoliittolaiset eivät yrityksistään huolimatta onnistuneet lopettamaan laittomia lähetyksiä. Vastatoimintaa hidasti myös se, että laittomien lähetinten etsintään ja häirintään tarkoitettujen laitteiden toimitus junilla Neuvostoliitosta viivästyi, koska rautatieläiset estivät kuljetuksen Tšekkoslovakian puolella.

Tšekkoslovakialaisia kuoli arviolta 77 ja loukkaantuneita oli noin 1000.⁴⁰

Miehittäjiä kuoli 11 ja loukkaantui 87, suurin osa onnettomuuksissa, eikä niinkään vastarinnan takia.⁴¹ Propagandatarkoituksissa miehittäjä liioitteli ja tekaisi itselleen tappioita, joita ”vastavallankumoukselliset” heille muka aiheuttivat, sekä mahdollisesti myös pitääkseen sotilaansa valppaana oikeiden tarkka-ampujien varalta.⁴²

3.4 Miehitysoperaation oikeutus ja nukkehallituksen muodostamisyritys

Neuvostoliitto oli heti miehitysoperaation alkaessa julistanut uutistoimisto Tassin kautta, että Tšekkoslovakian hallitus pyysi apua. Tämä uutinen osoitettiin vääräksi Tšekkoslovakian keskuskomitean koko kansalle osoitetulla julistuksella, jossa tuomittiin miehitysoperaatio täysin. Julistuksesta äänestettiin keskuskomiteassa, ja suurin osa edustajista puolsi sitä.⁴³

³⁹ Szulc: s. 390-391.

⁴⁰ Dowling: s. 116- 118, Skilling s. 776- 778.

⁴¹ Zaloga: s. 163.

⁴² Kaplan: s. 231.

⁴³ Dubcek, Alexander: Viimeisenä kuolee toivo (1993): s. 227- 228.

Neuvostohallitus siis oikeutti miehitysoperaation väittämällä, että Tšekkoslovakian heille uskolliset kommunistit olivat pyytäneet apua. Tätä väitettä ei kuitenkaan noussut tukemaan kukaan Tšekkoslovakian valtaapitävistä saatikka kansalaisista.

Neuvostoliiton tarkoituksena oli saada neuvostomyönteinen nukkehallitus valtaan jo heti miehitysoperaation yhteydessä, mutta hanke epäonnistui, koska ei edes konservatiivisimpia kommunistisen puolueen jäseniä saatu tähän mukaan. Hankkeen johdossa oli Neuvostoliiton suurlähettiläs Tshervonenko yhdessä keskuskomitean jäsenten, Bilakin, Indran, Kolderin ja Svestkan kanssa. Mutta koska he eivät saaneet toimilleen tukea enemmistöltä puheenjohtajistossa, hanke kariutui.⁴⁴ Se, että nukkehallitusta ei ollut koottu aikaisemmin valmiiksi operaatiota varten, osoitti myös huonoa suunnittelua ja koordinaation puutetta. Neuvostoliitto luotti liikaa heitä tukevien puheenjohtajiston jäsenten aktiivisuuteen.⁴⁵

Koska ”pyynnöstä toteutettu miehitysoperaatio” menetti uskottavuutensa hyvin pian, niin operaatiota yritettiin myöhemmin osoittaa oikeutetuksi Pohjois-Atlantin liiton, NATO: n ja vielä tarkennettuna, Länsi-Saksan uhan varjolla. Neuvostoliitto viittasi jo aiemmin mainittuun ”Brezhnevin doktriiniin”, jonka mukaan heillä on oikeus puuttua asioiden kulkuun liittolaisvaltioissaan puolustaessaan sosialismia sisäisiä tai ulkoisia uhkia vastaan.⁴⁶

Julkinen mielipide ulkomailla tuomitsi operaation. Samoin tapahtui myös kolmessa eurooppalaisessa sosialistisessa maassa, Jugoslaviassa, Romaniassa ja Albaniassa. Lisäksi ainakin Romaniassa ja Jugoslaviassa asevoimat hälytettiin täyteen valmiuteen miehitysoperaation käynnistyttyä. Miehitysoperaatio jakoi kommunististen puolueiden mielipiteet ympäri maailmaa. NATO maat tuomitsivat operaation, mutta NATO- maat eivät muuttaneet liennytykseen ja Euroopan vakauteen tähtäävää politiikkaansa Neuvostoliittoa kohtaan. Myös Yhdysvallat tuomitsi operaation, mutta myönsi, että Tšekkoslovakia kuului Neuvostoliiton vaikutuspiiriin.⁴⁷

Miehitysoperaation aattoiltana neuvostoliiton Washingtonin suurlähettiläs Dobrynin pyrki pääsemään presidentti Johnsonin puheille. Hänen tarkoituksensa oli informoida siitä, että pian käynnistytvä miehitysoperaatio on ”sosialistisen leirin” sisäinen asia, ja ettei NATO: n tai Yhdysvaltojen tulisi kokea sitä uhkana. Presidentti Johnson ei ollut tavattavissa, joten Yhdysvallat sai tiedon invaasiosta vasta kun yhdysvaltojen Prahassa ollut lehdistöattasea

⁴⁴ Szulc. s. 379- 380.

⁴⁵ Kaplan s. 233.

⁴⁶ Schmid: s. 32- 34.

⁴⁷ Schmid: s. 32. Skilling: s. 747, 750, 755.

ilmoitti siitä. Yleisesti ottaen, länsimaat saivat tiedon invaasiosta vasta noin kahden tunnin päästä miehitysoperaation käynnistämisestä ja silloinkin enimmäkseen radio Prahan lähetyksistä ja tiedonannoista.⁴⁸

3.5 Miehitysoperaation loppuasetelma ja seuraukset

Maahantunkeutumisen seurauksena n. 100 000 ihmistä pakeni maasta miehitystä seuranneina viikkoina, koska rajat olivat vielä vapaat. Yleinen neuvostovastainen mieliala levisi maassa, ja väestö ilmaisi monin paikoin vihamielisyytensä miehitysarmeijaa kohtaa. Tilanne oli todella tulenarka miehitysoperaation jälkeen, ja hallitus julkaisikin vetoomuksen rauhoittaakseen kansalaisia jotta välttyttäisiin verilöylyltä.⁴⁹

Miehitysoperaation jälkeen Tšekkoslovakiaan jäi pysyvästi neuvostojoukkoja, joiden määrä vakiintui miehitysjoukkojen pääosien poistumisen jälkeen noin viiteen divisioonaan (noin 75 000 miestä). Neuvostoliitto sai Tšekkoslovakian onnistuneen miehitysoperaation jälkeen yhdistettyä voimansa Itä-Euroopassa, muodostaen yhtenäisen rintaman Itä-Saksasta ja Puolasta aina Unkariin asti. Nyt Tšekkoslovakiaan muodostettu Keskinen armeijaryhmä nosti neuvostodivisioonien määrän Itä-Euroopassa yhteensä 26:en divisioonaan.⁵⁰

Tšekkoslovakiassa invaasion jälkeen 57,8 prosenttia alle 30-vuotiaista upseereista jätti armeijan omasta halustaan. Lisäksi hallituksen ja puolue-elinten puhdistuksissa puolue menetti noin kolmanneksen jäsenistään (noin puoli miljoonaa jäsentä). Kaikki vuoden 1968 aikana voimaan tulleet uudistukset purettiin vähitellen. Sensuuri palautettiin, eikommunistiset järjestöt kiellettiin ja läheinen yhteistyö Neuvostoliiton kanssa jatkui vanhan mallin mukaan. Vanhat sopimukset ratifioitiin uudelleen. Talousjärjestelmä palautettiin tiukan keskusjohtoiseksi, negatiivisin lopputuloksin. Kaikki tämä kuului ”normalisointiin”, joka aloitettiin Tšekkoslovakiassa miltei välittömästi miehityksen jälkeen, ja sitä kesti noin kaksi vuotta.⁵¹

⁴⁸ Szulc s. 377.

⁴⁹ Dubcek:, s. 271- 272.

⁵⁰ Schimd: s. 33.

⁵¹ Schimd: s. 33-34

Normalisoinnin aikana presidentti Svobodaan roolia rajoitettiin, ja hän erosi virastaan huonoon terveyteen vedoten. Slovakialaisesta kommunistista Gustav Husakista tuli kommunistisen puolueen pääsihteeri 17. huhtikuuta 1969. Hänestä tuli maan presidentti maaliskuussa 1975. Alexander Dubcekista tuli Turkin suurlähettiläs Ankaraan tammikuussa 1970, ja hänet erotettiin samana vuonna Tšekkoslovakian kommunistisesta puolueesta, vain muutama kuukausi hänen paluunsa jälkeen.⁵² Dubcekin ollessa Ankarassa, hänen paluunsa Tšekkoslovakiaan yritettiin estää erilaisin painostuskeinoin tarkoituksena ajaa hänet maanpakoon.⁵³

Vielä vuosina 1970 ja 1971 yhteensä 2 313 ihmistä tuomittiin vankeuteen poliittisista syistä. Yleinen ilmapiiri Tšekkoslovakiassa oli miehityksen jälkeen katkera, ja Tšekkoslovakian elintaso laski vähitellen Neuvostoliiton venäläisen osan tasolle.⁵⁴ Neuvostojoukot olivat maassa aina maaliskuuhun 1991 asti.⁵⁵

4. JOHTOPÄÄTÖKSET

Sotilaalliselta kannalta katsoen operaation voidaan sanoa olleen menestyksellinen, koska kaikkiin sotilaallisiin tavoitteisiin Tšekkoslovakian alistamiseksi päästiin käytännössä tappioitta. Operaatio valmisteltiin huolella, se sujui aikataulujen mukaan ja sen onnistumista tuki suuresti sen yllätyksellisyys ja se seikka, että Tšekkoslovakian asevoimat eivät nousseet aseelliseen vastarintaan vihollisen suuresta ylivoimasta johtuen. Muutakaan organisoitua vastarintaa ei esiintynyt, koska presidentti Svoboda käski olla tekemättä niin. Vuoden 1956 Unkarin tapahtumiin heijastaen, tämä päätös osoittautui järkeväksi. Päätös olla tekemättä vastarintaa vei uskottavuutta pois myös väitetyiltä ”vastavallankumouksellisten” aggressioilta. Lisäksi olisi ollut kyseenalaista, olisiko vastarinnasta ollut mitään hyötyä, koska Tšekkoslovakia oli tilanteessa, jossa se ei saanut mistään ulkopuolista apua.

Avaimet menestykseen olivat siis yllätyksellisyys, erittäin suuri hyökkäysvoima, ja vastustajan valmistautumattomuus. Varsinkin maahanlaskujoukkojen toteuttama avainkohteiden haltuunotto osoittautui tehokkaaksi yllätysmomentin saavuttamisessa ja hallinnon lamauttamisessa. Toisaalta voidaan myös pohtia, että jos vastarintaa olisikin ollut korkealla todennäköisyydellä odotettavissa, olisiko Neuvostoliitto ollut valmis

⁵² Dowling: s. 121, 123.

⁵³ Dubcek: s. 312.

⁵⁴ Schmid: s. 34.

⁵⁵ Dowling: s. 120.

verenvuodatukseen Prahan kevään lopettamiseksi? Vai olisiko siinä tapauksessa edelleen yritetty etsiä toisenlaista vaihtoehtoa tilanteen hoitamiseksi jollain toisella tavalla?

Tšekkoslovakialaiset eivät olleet tehneet puolustus suunnitelmia Neuvostoliiton tai muiden liittolaismaiden hyökkäyksen varalle. Lisäksi kaikki Tšekkoslovakian operatiiviset suunnitelmat olivat neuvostoliittolaisten tiedossa. Tšekkoslovakia sijaitsi keskeisellä paikalla Keski-Euroopassa ja nyt Tšekkoslovakian miehitysoperaation varjolla maahan saattoi jäädä pysyvästi neuvostodivisioonia. Nämä maahan jätetyt joukot suoraan vahvistivat Varsovan liittoa ja näin ollen myös Neuvostoliiton asemaa kyseisellä alueella. Neuvostoliitto luotti täysin vain itseensä, ja nyt sillä oli lisää joukkoja strategisesti tärkeällä alueella.

Kokonaisuutena on vaikea arvioida, miten miehitysoperaatio vaikutti Tšekkoslovakian asevoimien suorituskykyyn, ja Tšekkoslovakian luotettavuuteen liittolaisena, mutta vaikutukset eivät yksinomaan voineet olla positiivisia. Suurin osa Tšekkoslovakian väestöstä kuitenkin tuomitsi operaation ja tuki Dubcekin uudistuspolitiikkaa. Sotilaallisesti ajatellen, lopputulos oli toivottu ja tavoitteisiin päästin, mutta tietyin kustannuksin.

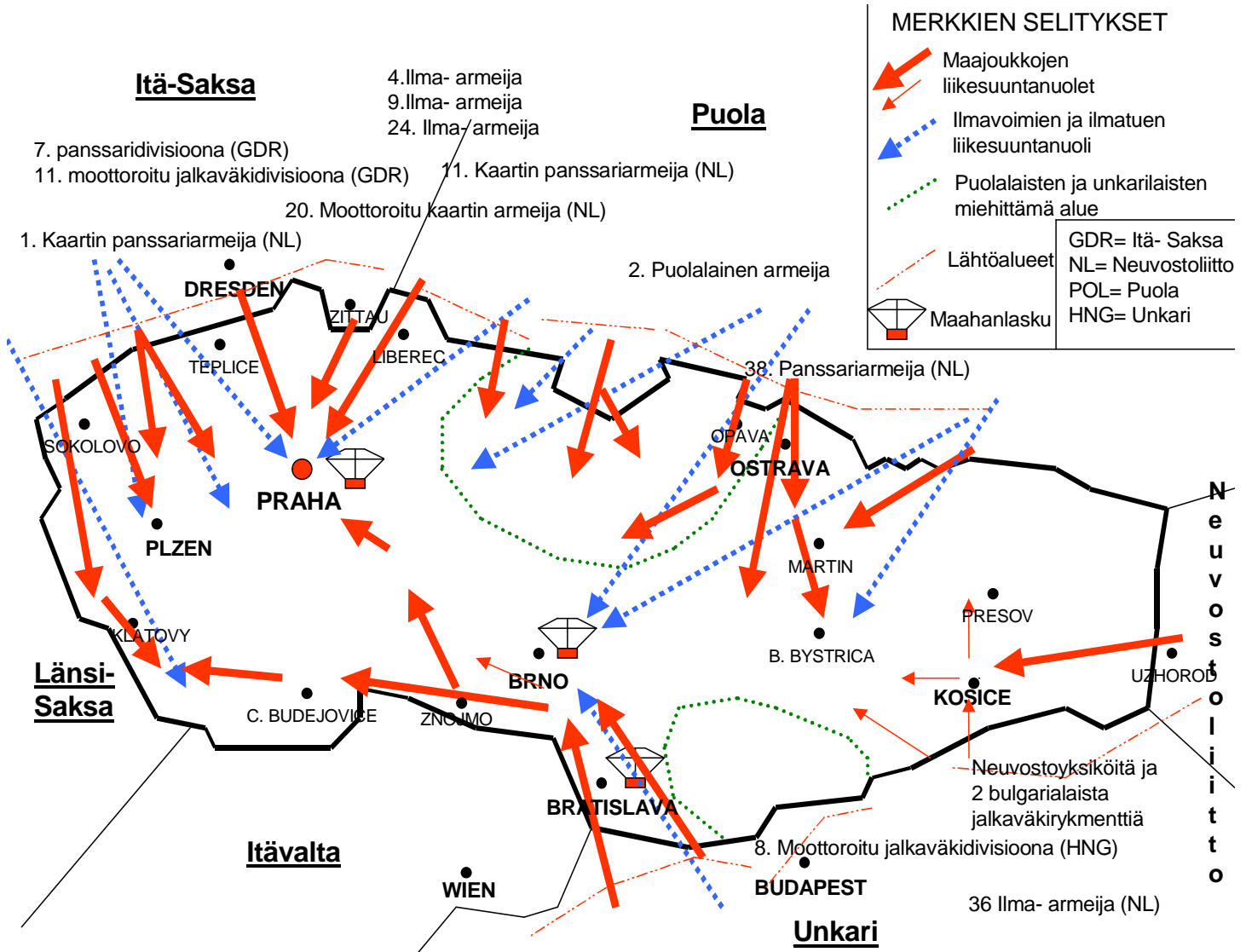
Miehitysoperaatio näytti myös muille Varsovan liiton maille, mitä mahdollisesti seuraa, jos poikkeaa liikaa Neuvostoliiton määrittämistä linjauksista, tai kyseenalaistaa Neuvostoliiton ylivallan Itä-Euroopassa. Neuvostoliitto oli valmis käyttämään sotilaallista voimaa tavoitteisiinsa pääsemiseksi ja valta-asemansa pitämiseksi. Tapahtumat näyttivät, mitä ”rajoitettu suvereniteetti” itäblokin maille tosiasiasa tarkoitti. Neuvostoliitto sai operaatiolla käytännössä sotilaalliseen komentoonsa kaikki Varsovan liiton maat, joita aseellisesti vahvistamalla se saisi vahvistettua puskurivyöhykettään ja kykenisi toteuttamaan sitä doktriiniaan, että sotaa ei käytäisi Neuvostoliiton rajojen sisäpuolella.

NATO-maat ja puolueettomat länsimaat saivat miehitysoperaation perusteella käsityksen Neuvostoliiton sotilaallisista kyvyistä sekä sen käyttökynnyksestä Euroopassa, vaikkakin operaatio oli suunnattu valmistautumatonta liittolaista vastaan. NATO-maat myös huomasivat miehitysoperaation aikana ja sen jälkeen puutteet omissa johtamis- ja viestiliikennejärjestelmissään, sekä neuvostoliittolaisten kyvyn häiritä ja hämätä heidän tutkajärjestelmiään. Tilanteenarviointiin ja päätöksentekoon vaikutti myös se, että lännessä ei uskottu miehitysoperaation mahdollisuuteen.

Jos sotilaallista menestystä ei oteta huomioon, operaation poliittinen onnistuminen on täysin eri asia. Tapahtumat miehitysoperaation aikana ja sen jälkeen osoittivat neuvostojohdon arvioineen täysin väärin vallinneen mielipide-ilmaston Tšekkoslovakian väestön sekä hallituksen keskuudessa. Kuten on jo mainittu, miehitysjoukot eivät saaneet minkäänlaista tukea valtaväestöltä, ja vanhoillistenkin kommunistien toiminta ja hyöty koko operaation oikeutuksen ja jälkiselvittelyn kannalta jäi häviävän pieneksi. Niin sanotusti laillisen tekosyyin hankkiminen miehitysoperaatiolle epäonnistui täysin, koska valtaosa väestöstä ja hallinnosta tuki uudistuspolitiikkaa.

Varsovan liiton sisälläkin oli erimielisyyksiä miehitysoperaation toteuttamisesta, tästä hyvänä esimerkkinä Romania. Myös moni muukin sosialistinen valtio ja puolue tuomitsivat operaation, ja näin ollen operaatiolla saattoi olla myös tietynlainen heikentävä vaikutus sosialististen maiden yhtenäisyyteen jopa kansainvälisellä tasolla asti.

Jatkotutkimustarve Tšekkoslovakian miehitysoperaatioon liittyen olisivat sen vaikutukset länsimaiden ja etenkin NATO-maiden operatiiviseen suunnitteluun ja uhka-arvioihin liittyen. Miten operatiiviset suunnitelmat muuttuivat, ja muuttuiko mahdollisen sodan kuva länsimaiden silmissä? Muuttiko operaatio NATO-maiden käsitystä Neuvostoliiton sotilaallisesta suorituskyvystä?

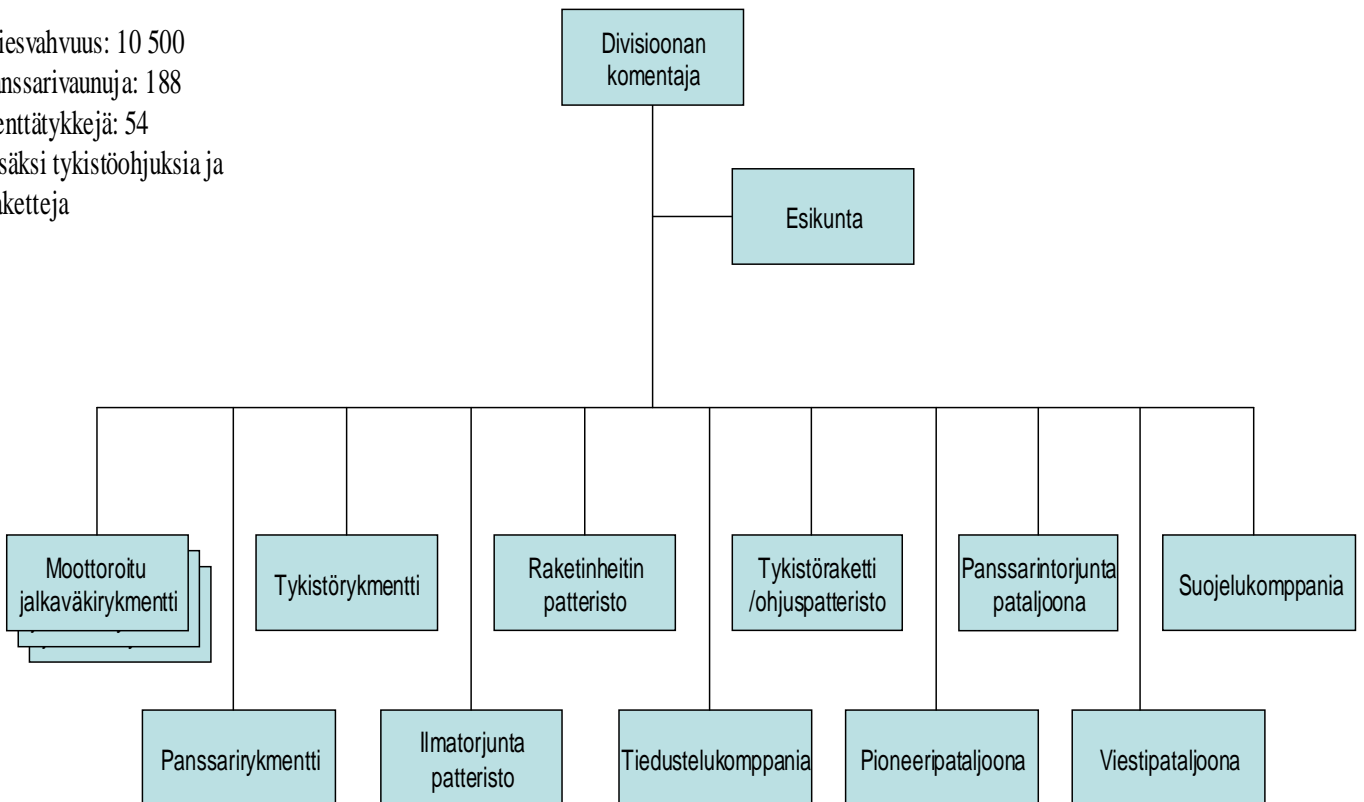

LÄHDE: Navratil, Jaromir (1998): The Prague spring '68

LIITE 2.

Moottoroidun jalkaväkidi visioonan kokoonpano
(Neuvostoliitto, 1968)

Miesvahvuus: 10 500
Panssarivaunuja: 188
Kenttätykkejä: 54
Lisäksi tykistöohjuksia ja
Raketteja

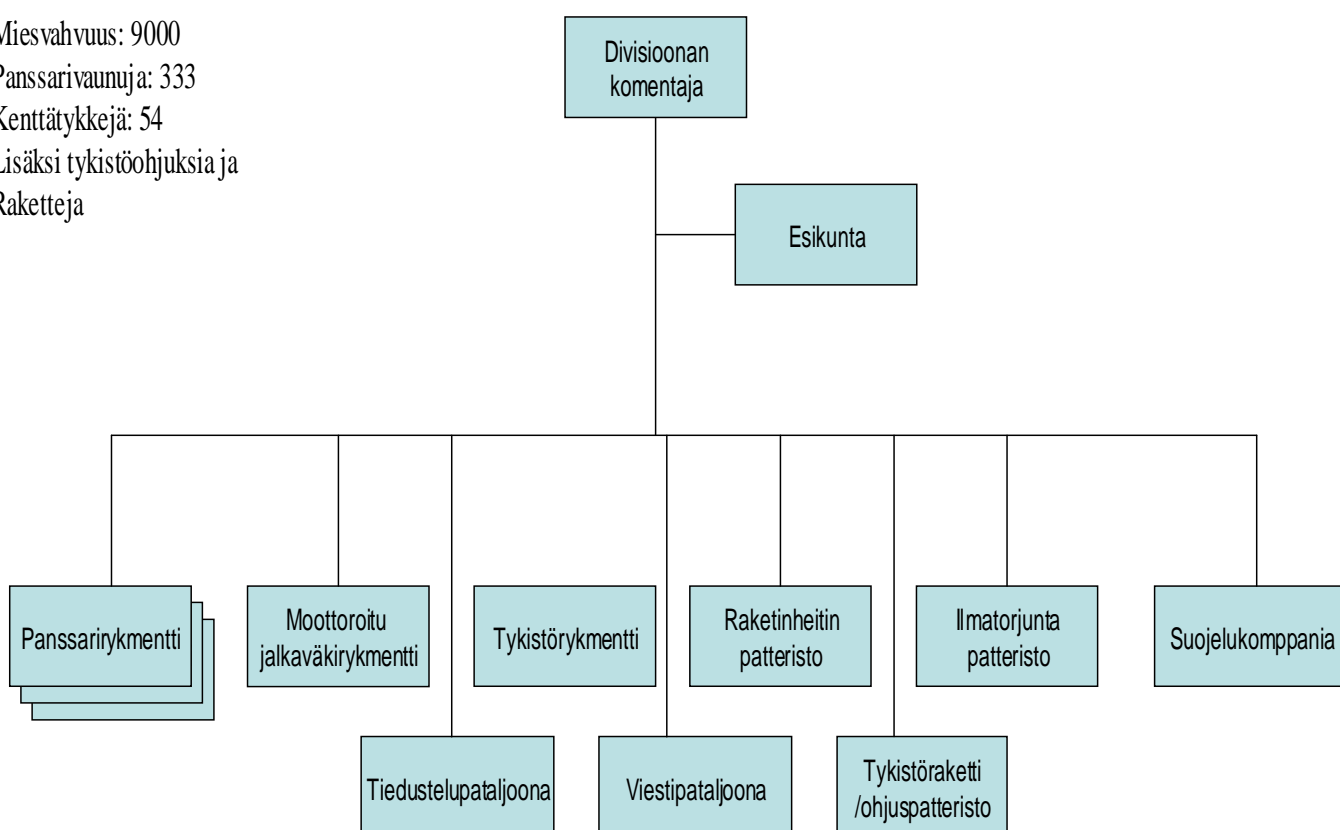

Lähde: Kulomaa, Jukka: Syvään taisteluun- Johdatus Neuvostoliiton maavoimien sotataitoon 1917-1991. s.159-160

LIITE 3.

Panssaridivisioonan kokoonpano
(Neuvostoliitto, 1968)

Miesvahvuus: 9000
Panssarivaunuja: 333
Kenttätykkejä: 54
Lisäksi tykistöohjuksia ja
Raketteja

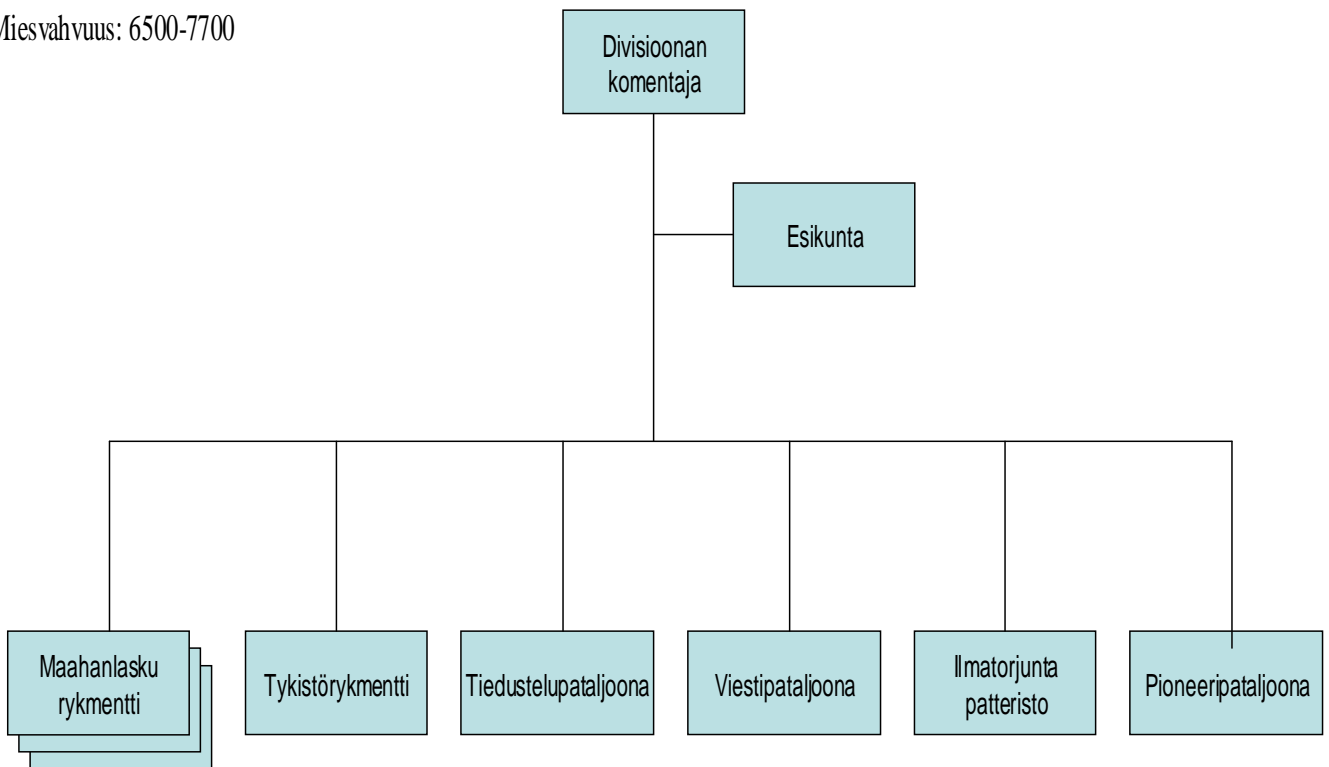

Lähde: Kulomaa: s.163-164

LIITE 4.

Maahanlaskudi visioonan kokoonpano
(Neuvostoliitto, 1968)

Miesvahvuus: 6500-7700

Lähde: Kulomaa: s.167-168

6. LÄHTEET:

Bauer, Eddy: Toinen maailmansota, Osa 1. Editions Alphees S.A Monaco 1966, Werner Söderström Osakeyhtiö. Helsinki 1973,

Dowling, Maria: Brief Histories: Czechoslovakia. Arnold, London 2002.

Dubcek, Alexander: Viimeisenä kuolee toivo. Kodasha America, Farrar, Straus & Giroux 1993.

Frankel, Benjamin: The cold war 1945-1991, volume III. Thomson Gale, Detroit 1992.

Isaacs, Jeremy ja Downing, Taylor: Cold War. Bantam Press 1998, Abacus 2008.

James, Robert Rhodes: The Czechoslovak Crisis 1968. Institute for the Study of International Organization, University of Sussex 1969.

Kaplan, Stephen S: Diplomacy of power: Soviet armed forces as a political instrument. The brookings institute, Washington 1981.

Kulomaa, Jukka: Syvään taisteluun: johdatus Neuvostoliiton maavoimien sotataitoon 1917-1991. Maanpuolustuskorkeakoulu, sotahistorian laitos, Gummerus, Jyväskylä 2004.

Navratil, Jaromir: The Prague spring '68. The Prague spring foundation, Central Europe university Press, New York 1998.

Schmid, Alex P: Soviet military interventions since 1945 with case studies by Ellen Berends. Transaction inc, New Jersey 1985.

Skilling, H Gordon: Czechoslovakia's interrupted revolution. Princeton university press. New Jersey 1976.

Szulc, Tad :Czechoslovakia since world war II. The Viking press, New York, 1971.

Stone, David: Wars of the cold war: Campaigns and conflicts 1945-1990. David J.A. Stone, London 2004.

Taylor, AJP: Kuokuva vuosisata, 1900- luvun historia, osa 3. BPC Publishing ltd, Kustannusliike Ex libris, Helsinki 1976.

Taylor, AJP: Kuokuva vuosisata, 1900- luvun historia, osa 8. BPC Publishing ltd, Kustannusliike Ex libris, Helsinki 1976.

Taylor, AJP: Kuokuva vuosisata, 1900- luvun historia, osa 9. BPC Publishing ltd, Kustannusliike Ex libris, Helsinki 1976.

Zaloga, Steven J: Inside the Blue berets: A combat history of soviet and Russian airborne forces 1930 – 1995. Presidio press, California 1995.